

LIBRIS

We know
books

LUCIAN

BOIA

CUM
S-A ROMÂNIZAT
ROMÂNIA

Ediția a III-a, adăugită

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Cuprins

Considerații preliminare 5

I. VECHIUL REGAT

Români și străini 13 • Excepția dobrogeană 24 • Drepturi și discriminări 29 • Amestecul etnic 33 • „Școala naționalistă” și rezistența ortodoxă 37 • Transilvania, Bucovina, Basarabia 44

II. ROMÂNIA MARE

Stat național unitar? 53 • Recensământul din 1930 58 • Românizarea prin școală 65 • Români și români 78 • Spre o purificare etnică? 85

III. COMUNISM ȘI POSTCOMUNISM

Jocul extremelor: de la „internaționalism” la naționalism 103 • Industrializare și emigrație 110 • Insularizarea: românizarea românilor 119 • O Românie foarte românească 123 • Vor fugi ungurii cu Ardealul? 129 • Basarabia românească, sau Republica Moldova moldovenească? 132 • Fenomenul Iohannis 136

În loc de concluzii: ultimele cifre și câteva cuvinte despre România de azi 141

Români și străini

LA 1859, ROMÂNIA (numită oficial, în primii săi ani de existență, Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești) avea o populație de aproape 4 milioane de locuitori. La recensământul din 1899 se înregistrează aproape 6 milioane (5.956.690), iar la următorul, în 1912, peste 7 milioane (7.234.920)¹. Recensămintele fac distincția între diverse categorii de locuitori, în funcție de cetățenie și de religie, nu însă și de naționalitate (și nici de limba maternă). Acestea din urmă – argumentează L. Colescu, șeful biroului statistic,

1. Datele statistice care urmează, privitoare la populația României în anii 1899 și 1912, sunt extrase din volumele consacrate recensămintelor respective: L. Colescu, *Recensământul general al populațiunii României (decembrie 1899)*, București, 1905; I. Scărlătescu, *Statistica demografică a României* (recensământul din 19 decembrie 1912), București, 1921.

cu prilejul publicării rezultatelor recensământului din 1899 – nu ar fi relevante. Relevante sau nu, rămâne totuși nedumerirea de ce nu a fost reținut și acest criteriu, odată ce chestionarul cuprindea, oricum, o serie întreagă de întrebări. Pentru a nu cădea în eroare, cercetătorul trebuie să fie vigilent. Să știe că cei care figurează drept turci nu sunt defel turci, în marea lor majoritate, ci în principal aromâni, supuși, încă, ai Imperiului Otoman. Dimpotrivă, în statistica generală (există și una aparte, privitoare la Dobrogea), turcii dobrogeni sunt înregistrați ca români. Confuzia e și mai supărătoare când vine vorba de românii transilvăneni sau bucovineni; aceștia figurează ca austro-ungari (cu excepția, firește, a celor care au renunțat la cetățenia de origine, optând pentru cetățenia românească). Ne putem apropia de o oarecare aproximare a apartenenței etnice comparând cele două rubrici: cetățenia și confesiunea. Astfel, austro-ungarii ortodocși, fără să fie neapărat români (pot fi, în principiu, și sârbi sau ucraineni), sunt cu siguranță români în mare majoritate. Complet invizibili rămân însă românii transilvăneni greco-catolici (uniți), care, la ei acasă, reprezentau aproape jumătate din populația românească. În Regat însă, confesiunea lor nu era deloc agreată (români care renunțaseră la dreapta credință!), așa că nu apare nici în datele recensământului.

De presupus că sunt incluși sub termenul generic de catolici, iar unii dintre ei, poate, cine știe, chiar printre ortodocși. Istoricul e astfel lipsit de posibilitatea de a stabili – altfel decât cu mare aproximație – numărul românilor transilvăneni (deloc mic) care trecuseră în România.

La prima vedere, România apare, așadar, ca stat național, în varianta etnicistă a națiunii, și încă de o „puritate” foarte accentuată. Nu există minorități, cei care nu sunt români fiind considerați pur și simplu „străini”, și aceștia de două categorii, unii dintre ei beneficiind de cetățenia altor state, alții fiind lipsiți de orice cetățenie. Potrivit acestui sistem de clasificare, românii, în 1860, sunt estimați la 95,2% din populația totală, în 1899, rezultat al unei imigrații intense, într-o proporție ceva mai mică, 92,15%, iar în 1912, la 93,47%.

În fapt, la o privire mai aplicată, imaginea aceasta își pierde mult din aparenta uniformitate. Mai întâi, minoritățile: chiar neluate în calcul, ele există. În Dobrogea, fără doar și poate, dar aceasta e deja o problemă specifică, pe care o voi aborda separat. Sunt însă, cam peste tot, țigarii („romii”, potrivit terminologiei recomandate în prezent). Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, numărul lor e estimat cam între 250.000 și 300.000, ceea ce însemna 4–5% din populația

țării², deloc neglijabil dacă scădem acest procent din „românitatea” globală, de 92 sau 93%. Sunt apoi ceangăii din Moldova, veniți din Transilvania, cu dialectul lor unguresc, și de confesiune catolică; catolicii înregistrați în Moldova, în număr de 65.000 (în 1899), aparțin, în mare majoritate, acestei comunități etnice și religioase (ceva mai mult de 1% din populația totală). Mai sunt, spre Dunăre, bulgari și sârbi (și chiar sate de bulgari lângă București). De asemenea, în special la orașe, unde mulți străini se asimilasera, alții, deveniți cetățeni români, își păstrasera o anume identitate etnică și religioasă. Dintre cei 70.000 de catolici *români* înregistrați în 1899, nu toți erau ceangăi; cel puțin câteva mii aveau diverse alte origini. Figurau, tot ca români, și vreo 4.500 de protestanți, și 3.500 de armeni, și chiar 4.272 de mozaici: micul număr al evreilor naturalizați. Dar ortodocșii balcanici, deveniți deja români, erau cu siguranță mai mulți. Socotind și minoritățile din Dobrogea (și chiar adunându-i pe aproape uitații români supuși austro-ungari), am scădea procentul românilor etnici spre 85% din numărul total al locuitorilor țării.

Alături de români, trăiau în România, potrivit recensământului din 1899, destul de nu-

2. Viorel Achim, *Țigani în istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 104.

meroși „străini“, împărțiți în categoriile deja menționate: unii, „supuși străini“, alții, „fără protecție“. În 1899, față de 92,15% români, procentul lor se ridica la 3,17%, respectiv 4,68%; la recensământul din 1912, la 93,47% români întâlnim 2,89% supuși străini și 3,63% fără protecție. Dintre cei cu protecție, cei mai mulți sunt austro-ungari: 1,82% în 1899 (108.285, în cifre absolute); iar în 1912, de data asta socotiți după cele două „jumătăți“ ale monarhiei vecine, 0,96% unguri (69.221) și 0,63% austrieci (45.286); am spus deja că „austro-ungari“, „austrieci“ sau „unguri“ puteau să însemne orice altă naționalitate din dubla monarhie, inclusiv români. Chiar și așa, rămân mulți etnici maghiari care au emigrat în România. Germani (cetățeni germani) sunt 7.733 în 1899 (și 7.685 în 1912), dar componenta germană e mult mai importantă, socotindu-i laolaltă pe cei originari din Germania și pe mai numeroșii austro-ungari germanofoni.

Străinii „fără protecție“ sunt în mare majoritate evrei: 85,7% dintre bărbați și 88,4% dintre femei, în 1912; restul sunt străini de tot felul care și-au pierdut cetățenia originală, inclusiv un procent surprinzător de români (8,4% dintre bărbați și 6,4% dintre femei, în 1912, cei mai mulți din Transilvania și Banat). În ce-i privește pe evrei, numărul lor a crescut constant pe parcursul secolului al XIX-lea, îndeosebi în Moldova.

La 1859, se înregistrau în Moldova 118.922 evrei, în timp ce în Muntenia erau numai 8.499, iar în Oltenia 735; la 1899, populația evreiască atinsese în Moldova numărul de 196.752 și, totodată, crescuse sensibil și în Muntenia, la 60.760, diferența rămânând totuși mare sub acest aspect între cele două părți ale țării. După 1900, o parte dintre evrei părăsesc România, așa că în 1912, în Moldova, numărul lor scăzuse la 167.590³. Oricum, imaginea unei Românii cu puțini „neromâni” e mult mai potrivită pentru Muntenia și Oltenia decât pentru Moldova. Procentajul din 1899 al apartenenței religioase e grăitor: în Muntenia, ortodocșii sunt 95,4%, mozaicii 2,3%, iar catolicii 1,6%; în Oltenia, respectiv 98,5%, 0,4% și 0,9%; în Moldova, în schimb, ortodocși sunt 84,2%, mozaici 10,6%, iar catolici (ceangăii și chiar unii români) 4,8%.

Discrepanța majoră se constată însă între România rurală și România urbană. Țara, privită în ansamblu, prezintă un grad relativ ridicat de omogenitate etnică (cu excepțiile menționate); mediul rural e remarcabil de omogen, aproape de „idealul” purității depline; mediul urban, dimpotrivă, e cât se poate de cosmopolit. Proportia populației citadine fiind încă foarte scăzută (doar

3. L. Colescu, *La population de religion mosaïque en Roumanie. Étude statistique*, București, 1915.

18% în 1912), structura demografică diferită a orașelor nu afectează în prea mare măsură statistica generală. Puse față în față, mediile respective conturează însă două Românii destul de diferite, chiar foarte diferite, și nu doar în plan social și cultural, ci, în bună măsură, chiar etnic. Datele care urmează privesc recensământul din 1899 și sunt cele mai complete. În orașe, față de 92,15% pe întreaga țară, românii reprezintă 68,59%; cetățenii străini sunt 12,15% și cei fără cetățenie 19,26%. Procentul cel mai mic de români îl dau orașele din Moldova: 54,55%, cei mai mulți dintre străini fiind fără cetățenie (evrei), în proporție de 39,38%. Dintre orașele principale, Iașiul ajunge să fie cel mai puțin românesc; în 1899, doar 43,93% dintre locuitorii săi sunt cetățeni români; evreii dețin majoritatea absolută: 50,78%; în anii următori numărul lor va scădea, procentul în 1912 fiind de 42,33%. Alte orașe moldovenești unde procentul evreilor depășește 50% în 1912 sunt Fălticeni, Dorohoi și Botoșani. În Muntenia, cel mai „neromânesc” oraș este Brăila, cu 58,93% români (în 1899); grecii sunt aici 8,75%, iar cei fără protecție (evrei în majoritate) 19,26%.

Să ne oprim asupra capitalei. La București, în 1899, din populația totală de 276.178 de locuitori, sunt cetățeni români 65,54% (181.009); în 1912, numărul locuitorilor se ridică la 341.321: români

240.314, străini 56.912 și fără protecție 44.084; românii atinseseră, așadar, pragul de 70%. Împărțiți după cetățenie, apar, în 1899, 37.884 austro-ungari⁴, 3.845 germani, 2.013 italieni, 1.667 greci, 912 bulgari, 869 francezi..., iar potrivit religiei, 198.802 ortodocși, 40.533 mozaici, 25.692 catolici, 10.280 protestanți... Pentru a aproxima cifra (neconsemnată) a apartenenței etnice, putem așeza față în față rubricile cetățeniei și ale confesiunii. La „români“, pe lângă o majoritate covârșitoare de ortodocși, aflăm și 128 de mozaici, 1.030 de catolici, 352 de protestanți și 211 armeni. La austro-ungari e mai interesant: sunt 10.966 de ortodocși, 927 de mozaici, 18.541 de catolici și 7.346 de protestanți; pe lângă o majoritate de unguri și de austrieci „veritabili“, catolici și protestanți, cei mai mulți dintre ortodocși sunt cu siguranță români (eventual și unii dintre catolici, dacă vor fi fost incluși în această categorie și uniții). Până la urmă, românii etnici sunt probabil cu câteva procente mai mulți decât locuitorii înregistrați cu cetățenie română.

Plafonul străinilor e atins spre 1900, la capătul câtorva decenii de intensă modernizare a țării, și îndeosebi a segmentului citadin. Nevoia

4. Cu privire la maghiarii din capitala României: Hilda Hencz, *Bucureștiul maghiar*, ediția a II-a, Pro Universitaria, București, 2013.

de persoane calificate, în cele mai diverse domenii, înregistrează un maximum în această perioadă, așa că numeroși străini își găsesc un rost în România. Spre mijlocul secolului al XIX-lea, majoritatea medicilor erau străini⁵; cel mai cunoscut dintre ei rămâne Carol Davila, marele organizator al sistemului medical românesc. Pentru secolul al XIX-lea, sunt identificați vreo 125 de arhitecți care au lucrat în București; cam 75 dintre ei sunt străini, de diverse origini⁶; cele mai reprezentative edificii ale „micului Paris“ aparțin unor arhitecți francezi, precum Paul Gottereau sau Albert Galeron, cel de-al doilea fiind autorul monumentului-simbol al capitalei, Ateneul Român. Spre 1900, românii învățaseră deja ce aveau de învățat, așa că devin majoritari și în profesiile în care, inițial, nu aveau deloc competențe. Străinii rămân însă în continuare destul de numeroși și, în unele domenii, încă, mai apreciați decât autohtonii.

Anuarul statistic al orașului București prezintă în detaliu, stradă cu stradă, împărțirea pe profesii și pe naționalități a locuitorilor săi în

5. Lidia Trăușan-Matu, *De la leac la rețetă. Medicalizarea societății românești în veacul al XIX-lea (1831–1869)*, Editura Universității din București, 2011, pp. 97–100.

6. Cezara Mucenic, *București. Un veac de arhitectură civilă. Secolul al XIX-lea*, Editura Silex, București, 1997.

anul 1899⁷. Doctori sunt 368 (dintre care doar 5 femei!), iar dintre ei, 277 români, 70 (aproape o cincime) evrei. Ingineri (și arhitecți), 631: români 472, francezi 27, italieni 24, austro-ungari 113, germani 39, evrei 42... Dentiști, 40, dintre care doar 10 români, 12 austro-ungari, 11 evrei... Profesori, 1.244: 858 români, 56 francezi, 141 austro-ungari, 67 germani, 78 evrei... Pictori, artiști, sculptori, 551: 246 români, 50 italieni, 129 austro-ungari, 28 germani, 56 evrei... Funcționari particulari (la diverse bănci, agenții comerciale), 4.307: români 1.678, evrei 1.696, austro-ungari 517, germani 132... Mecanici și fierari, 2.681: români 1.480, austro-ungari 877, germani 93, evrei 163; lăcătuși, 775: români 440, austro-ungari 280, germani 20, evrei 28; strungari, 196: români 90, evrei 41, austro-ungari 53...; zidari, 1.537: români 919, italieni 287, austro-ungari 203, germani 31...; pantofari și cizmari, 3.206: români 1.932, austro-ungari 837, evrei 289...; croitori, 2.650: români 1.353, austro-ungari 533, evrei 1.664, germani 30...; comercianți, 4.690: români 2.313, evrei 1.553, austro-ungari 289, greci 94, germani 51...; bucătari, 1.007: români 407, austro-ungari 559. Servitorii formează grupul cel mai numeros și, alături de dentiști, de bucătari

7. *Anuarul statistic al orașului București pe anii 1898 și 1899*, București, 1901.